

درس اول: جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر

مفاهیم اساسی دانش جغرافیا

اطلاع از مفاهیم پایه‌ای هر علم برای درک آن ضروری است. به همین دلیل با برخی از مهم‌ترین مفاهیم جغرافیا آشنا می‌شویم که مکان و روابط متقابل انسان با محیط است.

۱- مکان

● جا و محل معینی است که فعالیت‌های انسان در آن‌جا انجام می‌شود.

مثال: خانه، مزرعه، مدرسه و ...

پدیده‌های مختلف موجود در هر مکان

- بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.
- از هم تأثیر می‌گیرند.
- روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پیوسته در مکان ادامه دارد و می‌تواند موجب تغییر شکل مکان شود.

۲- روابط متقابل انسان با محیط

انسان و محیط، دو عامل مهم در علم جغرافیاست.

محیط

- محیط طبیعی، مجموعه‌ای متعادل است.
- محیط جغرافیایی: از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی حاصل می‌شود.

انسان

- فراهم کردن زمینه‌های تغییر با ورود به محیط
- دارای هوش و استعداد برای تغییر محیط و بهره‌مندی از آن
- بهره‌گیری از فناوری‌های جدید برای افزایش تأثیر در محیط
- تبدیل محیط طبیعی به محیط جغرافیایی برای رفع نیازهای انسان

عملکردهای انسان در ارتباط با محیط طبیعی

- درک توان‌ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها
- نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته‌ها

کارکرد جغرافیا

- روابط متقابل انسان را با محیط، مطالعه و بررسی می‌کند.
- شناخت توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی بدون دانش جغرافیا ممکن نیست.
- علمی برای زندگی بهتر است.

علم جغرافیا

- از قدیمی‌ترین دانش‌های بشری به‌شمار می‌رود.
- علم بررسی روابط متقابل انسان و محیط است.

واژه جغرافیا

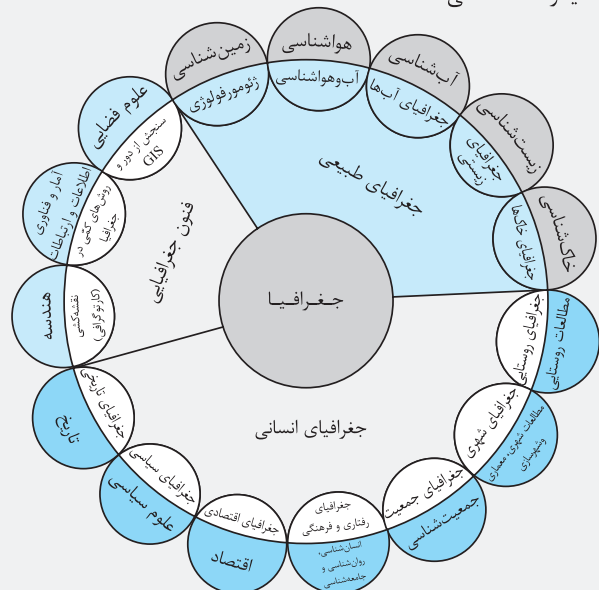
- اولین بار توسط اراتوستن دانشمند یونانی ارائه شد.
- شامل کلمات GEO (زمین) و GRAPHY (ترسیم و توصیف) است.

تعریف جغرافیا

- تعریف اراتوستن: علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان
- تعریف اکثر جغرافی‌دانان امروزی: آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می‌کند با ویژگی‌های طبیعی و انسانی و روابط بین آن‌ها در محیط آشنا شود و از آن‌ها برای بهبود زندگی خود استفاده کند.

ارتباط بین علوم و فنون مختلف جغرافیا و شاخه‌های آن

- رابطه آب و هواشناسی در جغرافیا با علم هواشناسی: اینکه با افزایش ارتفاع، دما کاهش می‌یابد، یک اصل هواشناسی است، ولی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان، نظیر نوع مصالح ساختمانی و ... در حوزه آب و هواشناسی است.
- رابطه جغرافیای اقتصادی با علم اقتصاد: علم اقتصاد به تولید، توزیع و معرفی کالاها و خدمات می‌پردازد، ولی جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه‌های انسانی در مکان‌های مختلف در رابطه با محیط زندگی‌شان می‌پردازد.
- جغرافیا با کمک گرفتن از سایر علوم به سؤالات خود پاسخ می‌دهد.
- جغرافی‌دانان با دید همه‌جانبه بررسی‌ها و مطالعات خود را در مورد پراکندگی پدیده‌ها و روابط بین آن‌ها انجام می‌دهند.
- رابطه بین جغرافیا با سایر علوم دوسویه بوده و از داده‌ها و یافته‌های یکدیگر استفاده می‌کنند.

کل‌نگری یا دید ترکیبی در جغرافیا

- شکل‌گیری محیط‌های جغرافیایی حاصل روابط متقابل انسان و محیط است.
- چگونگی شکل‌گیری این محیط‌ها سبب ایجاد دید ترکیبی یا کل‌نگری در جغرافی دان برای مطالعه و بررسی موضوعات می‌شود، زیرا اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند.
- دید ترکیبی به جغرافی دان کمک می‌کند تا به طور همه‌جانبه و جامع، پدیده‌ها را با تمام ویژگی‌هایش در یک مکان مطالعه کند.

مثال دید ترکیبی

- جغرافی دان با هدف توسعه یک شهر به مطالعه همه‌جانبه می‌پردازد و این مسائل را طرح و مطالعه می‌کند:
- ۱- نقشه‌خوانی ← تهیه نقشه شهر (برای بررسی گسترش فیزیکی شهر)
- ۲- جغرافیای جمعیت ← مطالعه بافت جمعیت شهر (برای آگاهی از میزان رشد و امکان مهاجرپذیری)
- ۳- جغرافیای آب‌ها ← مطالعه میزان منابع آب شهر (برای پیش‌بینی امکان توسعه شهر)

ناحیه	عملکرد مثبت انسان	عملکرد منفی انسان
کوهستانی	<ul style="list-style-type: none"> • جلوگیری از فرسایش خاک • تولید برق آبی • ایجاد ورزش‌های مناسب 	<ul style="list-style-type: none"> • چرای بی‌رویه دام • گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع • آلودگی محیط
جنگلی	<ul style="list-style-type: none"> • کمک به حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری • انجام ورزش‌های مناسب و گذران اوقات فراغت • اقدامات پیش‌گیرانه از آفات و آتش‌سوزی 	<ul style="list-style-type: none"> • قطع بی‌رویه درختان • شکار حیوانات • تهدید جنگل باریختن زباله و آتش‌افروزی
بیابانی	<ul style="list-style-type: none"> • استفاده از انرژی‌های پاک • رونق گردشگری و سیاحت • حفاظت از محیط به شکل طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> • بی‌توجهی به فرایند بیابان‌زایی • استحصال بی‌رویه از معادن و منابع • گردشگری بدون توجه به مخاطرات طبیعی
ساحلی	<ul style="list-style-type: none"> • استفاده از منابع به صورت استاندارد • بهره‌گیری از انرژی‌های طبیعی • گردشگری و تفریحات مرتبط 	<ul style="list-style-type: none"> • آلودگی آب و ساحل • صید بی‌رویه • ساخت سازه با تغییر محیط

سوالات امتحانی درس

سوالات جای خالی (جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.)

۱. جغرافیا شامل دو کلمه Geo به معنی و Graphy به معنی است. زمین - ترسیم و توصیف
۲. واژه جغرافیا برای اولین بار توسط دانشمند یونانی ارائه شده است. اراتوستن
۳. رابطه جغرافیا با سایر علوم است. دوسویه
۴. از مهم‌ترین مفاهیم جغرافیا و است. مکان - روابط متقابل انسان با محیط
۵. روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری که پیوسته در مکان جریان دارد، باعث مکان می‌شود. تغییر شکل
۶. و دو عامل مهم در علم جغرافیا هستند. انسان - محیط
۷. انسان در دهه‌های اخیر به کمک توانسته در محیط تأثیر بسیاری بگذارد. فناوری
۸. جغرافیا روابط متقابل را با محیط مطالعه می‌کند. انسان
۹. شناخت ظرفیت‌های محیطی بدون دانش جغرافیا ممکن نیست
۱۰. دید به جغرافی دانان کمک می‌کند تا به طور همه‌جانبه و جامع پدیده‌ها را در یک مکان مورد مطالعه قرار دهند. ترکیبی
۱۱. جغرافی دان با تهیه نقشه شهر را بررسی می‌کند. امکان گسترش فیزیکی شهر
۱۲. با مطالعه می‌توان میزان رشد و امکان مهاجرپذیری شهر را حدس زد. بافت جمعیت شهر

سوالات درست یا نادرست (درستی یا نادرستی عبارات‌های زیر را مشخص کنید.)

۱۳. جغرافیا یکی از قدیمی‌ترین دانش‌های بشری است.
۱۴. جغرافیا بدون کمک گرفتن از سایر علوم به سوالات خود پاسخ می‌دهد.
۱۵. انسان تنها عامل تأثیرگذار در مکان است.

۱۶. محیط طبیعی، مجموعه‌ای متعادل است و با ورود انسان تغییر می‌کند.
۱۷. وقتی انسان برای رفع نیاز خود در محیط تغییر ایجاد می‌کند، محیط طبیعی را به محیط جغرافیایی تبدیل می‌کند.
۱۸. عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی فقط جنبه سودجویانه دارد.
۱۹. اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند.

علت نادرستی

- ۱۴- علم جغرافیا از یافته‌های علوم دیگر استفاده می‌کند و با آن‌ها ارتباط دوسویه دارد.
- ۱۵- پدیده‌های مختلف مثل آب، خاک و سرمایه نیز بر مکان تأثیرگذارند.
- ۱۸- دو جنبه دارد که یکی از آن‌ها سودجویانه است و دیگری درک توان‌ها و استفاده از منابع برای رفع نیازهاست.

برقراری ارتباط (ستون سمت راست را به ستون سمت چپ ارتباط دهید. یک یا چند مورد اضافی است.)

۲۰

(آ) اقتصاد و جمعیت‌شناسی با این شاخه از جغرافیا ارتباط دارند.	(۱) فنون جغرافیایی
(ب) زیست‌شناسی و هواشناسی با این شاخه از جغرافیا ارتباط دارند.	(۲) نگاه سودجویانه به طبیعت
(پ) قطع بی‌رویه درختان جنگل برای ساخت ابزار مورد استفاده انسان	(۳) جغرافیای انسانی
(ت) کشاورزی مکانیزه و استفاده از تجهیزات	(۴) جغرافیای طبیعی
	(۵) درک توان‌ها و استفاده از منابع

آ ← ۳ ب ← ۴ پ ← ۲ ت ← ۵

۲۱

(آ) کارتوگرافی	(۱) زمین‌شناسی
(ب) GIS	(۲) آب‌شناسی
(پ) ژئومورفولوژی	(۳) علوم فضایی
	(۴) هندسه
	(۵) خاک‌شناسی

آ ← ۴ ب ← ۳ پ ← ۱

انتخاب کنید (گزینه درست را انتخاب کنید.)

۲۲. کدام گزینه تعریف اراتوستن از جغرافیاست؟
- (۱) علم بررسی رابطه متقابل انسان و محیط
 (۲) آن قسمت از دانش بشری که به انسان کمک می‌کند با ویژگی‌های طبیعی و انسانی و روابط بین آن‌ها در محیط آشنا شود.
 (۳) علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان
 (۴) علم بررسی رابطه جانداران طبیعت با یکدیگر
۲۳. هواشناسی، خاک‌شناسی و جمعیت‌شناسی به ترتیب در ارتباط با کدام یک از شاخه‌های جغرافیا هستند؟
- (۱) جغرافیای طبیعی - جغرافیای طبیعی - جغرافیای انسانی
 (۲) جغرافیای طبیعی - جغرافیای طبیعی - جغرافیای طبیعی
 (۳) جغرافیای انسانی - جغرافیای طبیعی - جغرافیای انسانی
 (۴) جغرافیای انسانی - جغرافیای انسانی - جغرافیای انسانی
۲۴. در کدام گزینه به دو عامل مهم در علم جغرافیا اشاره شده است؟
- (۱) دما و بارش (۲) آب و هوا (۳) انسان و محیط (۴) محیط طبیعی و محیط جغرافیایی
۲۵. عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی چند گونه است؟ کدام گزینه به یکی از این موارد اشاره کرده است؟
- (۱) سه - درک توان‌ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها
 (۲) دو - درک توان‌ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها
 (۳) سه - تخریب محیط طبیعی برای ایجاد تعادل در محیط
 (۴) دو - تخریب محیط طبیعی برای ایجاد تعادل در محیط

۲۶. شناخت توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی بدون دانش جغرافیایی ممکن زیرا
- (۱) است؛ جغرافیا توان روابط متقابل انسان را با محیط بررسی می‌کند. (۲) نیست؛ جغرافیا علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان است.
 (۳) است؛ جغرافیا علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان است. (۴) نیست؛ جغرافیا توان روابط متقابل انسان را با محیط بررسی می‌کند.
۲۷. جغرافی دان با چه دیدی موضوعات را بررسی می‌کند؟ دلیل آن چیست؟
- (۱) جزئی؛ زیرا اجزا و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند. (۲) ترکیبی؛ زیرا اجزا و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند.
 (۳) ترکیبی؛ زیرا جغرافیا علمی جامع است. (۴) جزئی؛ زیرا جغرافیا علمی جامع است.

۲۲. گزینه (۳) ۲۳. گزینه (۱) ۲۴. گزینه (۳) ۲۵. گزینه (۲) ۲۶. گزینه (۴) ۲۷. گزینه (۲)

سوالات تشریحی (به سوالات زیر جواب دهید).

۲۸. واژه جغرافیا برای اولین بار توسط چه کسی ارائه شد؟ او چگونه جغرافیا را تعریف کرد؟
 ارتوستن؛ علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان.
۲۹. دو مورد از مهم‌ترین مفاهیم جغرافیا را نام ببرید.
 مکان و روابط متقابل انسان با محیط.
۳۰. چگونه یک مکان جغرافیایی تغییر می‌کند؟ توضیح دهید.
 در هر مکان پدیده‌های مختلفی بر یکدیگر تأثیر گذاشته و از هم تأثیر می‌پذیرند. این روند به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و باعث تغییر شکل مکان‌ها می‌شود.
۳۱. چگونه زمین‌های تغییر در یک محیط طبیعی متعادل ایجاد می‌شود؟
 با ورود انسان زمین‌های تغییر در محیط فراهم می‌شود و انسان، با هوش و استعداد خود با تغییر محیط از آن بهره‌برداری می‌کند.
۳۲. دسترسی انسان به محیط طبیعی چگونه گسترش می‌یابد؟
 فناوری‌های جدید در در دهه‌های اخیر به کمک انسان آمده و او را قادر به بهره‌برداری از اعماق زمین کرده است.
۳۳. از وجود سازه‌های آبی در شوشتر چه نتیجه‌ای درباره روابط متقابل انسان با محیط می‌توان گرفت؟
 این سازه‌ها نماد رابطه صحیح انسان با محیط است و نشان می‌دهد که انسان برای رفع نیازهای خود به تغییر محیط دست می‌زند و در نتیجه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می‌شود.
۳۴. عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی چند گونه است؟ نام ببرید.
 دو گونه است: ۱- درک توان‌ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها، ۲- نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته‌ها.
۳۵. چگونه جغرافیا علمی برای بهتر زندگی کردن است و در این راستا چه مواردی را مطالعه می‌کند؟
 جغرافیا توان روابط متقابل انسان را با محیط مطالعه می‌کند و با مطالعه علم جغرافیا می‌توان توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی را شناخت تا بهتر زندگی کرد.
۳۶. چهار گونه نواحی جغرافیایی را نام ببرید و یک عملکرد مثبت و یک عملکرد منفی انسان را در هر ناحیه بنویسید.

ناحیه	عملکرد مثبت	عملکرد منفی
کوهستانی	تولید برق آبی	چرای بی‌رویه دام
جنگلی	گذران اوقات فراغت	قطع بی‌رویه درختان
بیابانی	استفاده از انرژی خورشید	دستکاری در محیط
ساحلی	تفریحات و ورزش‌های آبی و ساحلی	آلوده کردن آب و ساحل

(برای پاسخ سؤال، عملکردهای صحیح دیگر نیز قابل قبول است.)

۳۷. چرا جغرافی دانان باید دید ترکیبی و کل‌نگر داشته باشند؟ دید ترکیبی چه کمکی می‌کند؟
 چگونگی شکل‌گیری محیط‌های جغرافیایی که حاصل روابط متقابل انسان و محیط است، با دید ترکیبی جغرافی دان حاصل می‌شود؛ زیرا اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند. دید ترکیبی به جغرافی دان کمک می‌کند به طور همه‌جانبه و جامع پدیده‌ها را با تمام ویژگی‌های آن‌ها در یک مکان مطالعه کند.
۳۸. دید ترکیبی یک جغرافی دان را با هدف توسعه یک شهر در سه مورد توضیح دهید.
 ۱- بررسی امکان گسترش فیزیکی شهر با تهیه نقشه (نقشه‌خوانی)؛ ۲- میزان رشد و امکان مهاجرپذیری با مطالعه بافت جمعیت شهر (جغرافیای جمعیت)؛ ۳- پیش‌بینی امکان توسعه شهر با مطالعه میزان منابع آب (جغرافیای آب‌ها).